

Др Саша Кнежевић, ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И АНЕКСИОНА КРИЗА, Историјски институт Црне Горе, Подгорица 2005

Улога Велике Британије у анексионој кризи није у нашој историографији посебно обрађивана. У студијама које се баве сличном проблематиком није комплексно објашњено закулисно и отворено понашање Велике Британије у тим догађајима. Нијесу у довољној мјери коришћени ни британски документи, ни британска штампа, док је истраживање у британским архивима са наше стране на ову тему било апсолутно занемарено. Наша досадашња проучавања анексионе кризе и уопште међународних збивања везаних за балканске просторе тога времена указују на то да је удио британске политике био значајан и да апсолутно заслужује да се научно разјасни. Др Саша Кнежевић је зато себи ставио у задатак да свестрано објасни улогу британске политике у анексионој кризи. Опредијелио се да то учини у светлу осталих међународних субјеката пре свега Аустро-Угарске, Немачке, Русије, Србије и Црне Горе. Одговарајућу пажњу посветио је и британском јавном мњењу због његовог утицаја на политичке кругове. То је учинио посредством британске штампе, чије је писање у данима кризе пажљиво и исцрпно анализирао. Кнежевић је дао и оцјену тадашње међународне ситуа-

ције и пажљиво проучио контакте британске владе са савезницима у циљу очувања Антанте. Објаснио је исто тако и односе на британској политичкој позорници као и све значајне унутрашње факторе који су утицали на дефинисање званичне политике. Посебно мјесто посветио је политици Британије према Србији и Црној Гори. Уз то, настојао је да обухвати и више разних питања која откривају не само британску политику у кризи него управо и она која шире наша досадашња сазнања о тадашњим активностима Србије и Црне Горе. Показао је дубоко познавање међународних односа онога доба и сјајно сналажење у документима дипломатског карактера.

Текст књиге износи 365 страна и састоји се од Предговора, Увода, осам глава и закључка. У Предговору је аутор подвукао значај ове теме која није посебно обрађена у нашој историографији. Истакао је вриједност истраживања извора, прије свега архивских, који су му открили праве димензије ангажовања Британије у анексионој кризи и, како је нагласио, вишеслојност тадашње британске политике. Најважнија истраживања обавио је у британским архивима, Public Record Office и у рукописном одјеље-

њу Британског музеја. Драгоцена су му била и документа из Архива Србије, из фондова Политичког одељења, личних фондова појединаца, у првом реду Милована Миловановића, у коме је нашао важне податке о његовом боравку у Лондону у вријеме кризе, а затим и фонд микрофилмоване грађе из британског Foreign Office-а. У Државном архиву на Цетињу нашао је занимљива документа о разноврсним контактима са британским дипломатама 1908-1909. године, као и она која говоре о тадашњем покушају да се отвори генерални конзулат у Лондону и оснује трговинска мисија. Од публикованих извора користио је, поред осталог, све познате свјетске збирке у којима има података о кризи (на пример, немачку "Die Grosse Politik der europaischen Kabinete 1871-1914"; аустријску "Ostereich Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen krise 1908 cum Kriegausbruch 1914"; француску "Documents francais 1871-1914"; руска документа која је објавио Бранко Павићевић 1984. године под насловом "Русија и анексиона криза 1908-1909. године"). С обзиром на то да је велики значај у кризи посвећен писању оновремене штампе, аутор је прегледао главне британске као и домаће листове. Прегледао је и разна мемоарска дјела, прије свега она чији су аутори били угледне британске личности које су утицале на тадашњу политику своје земље, али исто тако и мемоарске и дневничке забиљешке домаћих политичара. Користио се литературом, прије свега дипломатским студијама, иностраним и домаћим.

Др Саша Кнежевић је анализирао међународне односе крајем XIX и почетком XX вијека, издвојивши притом улогу Британије како би показао њено

водеће мјесто на економском и политичком плану у Европи. Указао је на унутрашње факторе који су утицали на доношење одлука у њеној спољној политици. Затим је показао да су након руско-британског повезивања 1907. године Британци, у жељи да сачувају споразум са Русијом и Француском, показали заинтересованост за Србију и Црну Гору у којима су видјели кочнице немачком продирању ка Истоку.

Аутор је објаснио балканску политику Аустро-Угарске почев од њене окупације Босне и Херцеговине па све до анексије, као и реакције балканских држава Србије и Црне Горе. Лијепо је објаснио аустроугарске планове за даљи продор на Балкану као и велики њемачки жељезнички пројекат за пролаз преко Балкана и Мале Азије, који ће постати значајно европско питање јер ће се на њему преламати интереси великих сила. Указао је и на одјек младотурске револуције која је довела до промјене режима у Турској а затим обратио пажњу и на непосредне припреме за анексију. Изнио је и контроверзе око састанка у Бухлави, који је Аустро-Угарској послужио као покриће за објаву анексије. Обрадио је затим реакције Србије и Црне Горе на проглас анексије, образложивши у даљем излагању како се из тога изродила криза. Расвијетлио је како је био формулисан њихов програм и приказао дипломатске акције у вези са њим, при чему је донио доста значајних података добијених у архивима Србије и Црне Горе. Константовао је и разлику између српских и црногорских политичара у погледу територијалне накнаде као и савјете које су им о томе упућивали британски политичари (на пример Греј Миловановићу).

Писац је анализирао реаговање Британије на проглас анексије и државне британске јавности и политичара у већем дијелу тока кризе. У штампи су доминирала четири елемента: осуда аустријске политике рушења међународних уговора; напад на Немачку која стоји у позадини тога чина; наклоност према новим турским властима; разумијевање за позиције Србије и Црне Горе. Др Саша Кнежевић је подробно анализирао коментаре у вези са сваким од тих питања а посебно писање лондонског "Тајмса" и неколико других утицајних британских листова. Потом је прецизно тумачио став британске државне политике. Показао је да је званична Британија била у првом реду заинтересована за дипломатско ријешење разбуктале кризе тако да би се умирили Руси а задовољили Срби. Британски политичари били су исто тако спремни да воде рачуна и о интересима младотурског режима па им је приоритетан став био да се цио проблем ријешити између Аустро-Угарске и Турске. Били су из истог разлога против тога да се Србији и Црној Гори дају накнаде на рачун Турске. Близак им је био захтев да се Србији и Црној Гори додијели појас дуж Дрине, али им се учинио тешко остварив због држања Аустро-Угарске. Кнежевић је затим објаснио став Британије према међународној конференцији за рјешење кризе о чијем одржавању се појавила идеја одмах након анексије. Утврдио је да су Британци иза своје јавне подршке конференцији скривали скептичност с обзиром на то да су више били наклоњени непосредном споразумевању Аустрије и Турске. Пошто Њемачка и Аустро-Угарска нијесу прихватале конференцију било је јасно да је идеја о њој била брзо сахрањена.

Аутор је обрадио британско ангажовање у завршној фази анексионе кризе. По његовој оцјени дипломатска комуникација Британије из дана у дан се све више усмјеравала ка томе да се смире тензије између Аустро-Угарске и Србије. Како је нагласио, Британци су, штавише, у фебруару 1909. покренули иницијативу за посредовање у Бечу настојећи да приволе на то и Њемачку. Тадашњи сусрет немачког и британског владара у Берлину исказао је само сагласност за одржање мира али је, према ријечима писца, оставио неријешен балкански чвор. Овде је, по први пут у нашој историографији, па можда и шире, овај значајни сусрет два важна актера на међународној позорници потпуно расвијетљен и објашњен на основу изворних докумената. Потом је Русија попустила пред немачким ултиматумом и признала анексију. Да би спасила Србију од понижења сличног оном који је Њемачка приредила Русији, британска влада је непосредно учествовала у писању посљедње верзије аустроугарске ноте упућене Србији. Прихватањем да одлуку препушта силама, Србија је спасила своју част а Британија је сачувала свјет од рата. "Црна Гора и члан 29 Берлинског уговора" наслов је поглавља у коме је елабориран завршетак кризе и са становишта Црне Горе, извјесна корист коју је при том извукла, као и британска улога у том питању.

Аутор је у закључку студије цитирао оцјену Британаца да ће криза оставити неизбрисив траг у међународним односима. Навео је разна мишљења па и ријечи једног истакнутог аустријског државника да се у њој крила клица будућег рата. Кнежевић је дао и своју општу оцјену држања Британаца у кризи. Нагласио је да је Британија

због распореда унутрашњих снага као и чувања укупног интереса и престижа блока Антанте била принуђена да своју дипломатију примора на уздржаност. Упркос томе удео британске дипломатије у коначним рјешењима био је значајан. Стрпљивошћу и рационалним приступом британска политика сачувала је своје достојанство и није дозволила да безусловно подлегне притиску како не би претрпјела моралну штету. По оцјени Кнежевића Босна и Херцеговина у време кризе, као уосталом и Србија и Црна Гора, нијесу биле у фокусу британских интереса, него је држање према њима било уклопљено у укупне односе Британије са Русијом. Британци, међутим, нијесу пружили Русији више од дипломатске подршке, али су се ипак показали као лојални

члан Антанте, закључио је Кнежевић.

Задовољство нам је закључити да се ради о одличној студији утемељеној на поузданим изворним подацима. Материја је вјешто и прегледно распоређена. Излагање је вођено сигурном руком аутора, уз то је написано разумљивим и приступачним језиком и стилски је дотјерано. Зато је препоручујемо широј јавности, а посебно ће бити драгоцјена стручњацима који се баве међународним односима и дипломатском историјом. Књига је у правом смислу дјело из опште историје, која управо са тог ширег становишта третира једно не само балканско, већ европско питање. Рекао бих да аутору тај тип рада "лежи" и да се ауторитативно креће у историјским дипломатским токовима и међународним односима.

Проф. др Михаило Војводић